

**RUS DIŞ POLİTİKASINDA REALİST YAKLAŞIM: PRİMAKOV DOKTRİNİ VE YAKIN
ÇEVRE KAVRAMI**

Dr. Öğr. Üye. Halit HAMZAOĞLU*

ÖZ

Makalenin amacı, Primakov Doktrinin kuramsal yönünü dönemin uluslararası politikaları ve Yakın Çevre kavramı perspektifinden incelemektir. Makale dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde realist kuramın uluslararası ilişkiler disiplinindeki genel konumu araştırılmıştır. İkinci bölümde 90'lı yıllarda RF'de var olan dış politika tartışmaları karşılaştırmalı bir biçimde ele alınmıştır. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte ortaya çıkan yeni koşullar ve meydan okumalar bağlamında, söz konusu entelektüel dış politika tartışmalarının temel argümanlarına vurgu yapılmıştır. Bu vurgu makalenin ikinci bölümünün kapsamını ve istikametini belirlemektedir. Üçüncü bölümde Primakov Doktrinin kavramları realizmin temel ilkeleri ve dinamikleri bağlamında analize tabi tutulmuştur. Primakov, RF'nun Soğuk Savaş sonrası küresel ve bölgesel bir güç olarak tanımlanmasının temel yönlerini realist perspektiften ele almaktaydı. Primakov, RF'nun öncelikli olarak Yakın Çevre ülkeleri istikametinde realizm temelli ve odaklı bir dış politika mekanizması oluşturulmasının üzerinde durmaktaydı. Primakov, Rus dış politika geleneğinde siyasal realizmin önemli temsilcisi olarak görülmektedir. Primakov, Soğuk Savaş sonrası Rus siyasal realizminin entelektüel ve kuramsal kurgusuna da yön vermektedir. Primakov'un oluşturmaya çalıştığı realizm odaklı dış politika felsefesi dinamik dengelere dayanmaktaydı. Dolayısıyla, RF'nun Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni koşullara uyum sağlaması açısından Yakın Çevre ülkelerine yönelik izleyeceği realist perspektifli politikalar hayati öneme sahipti. Bu bağlamda makalenin dördüncü bölümünde, RF'nun yakın çevre coğrafyasına yönelik uyguladığı politikalarının aşamaları ve temelleri üzerinde durulmuştur. Bu bölümde yakın çevreye yönelik politik, ekonomik ve kültürel temelli stratejilerin Primakov Doktrininde önemli bir yer kapsadığının altı çizilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Primakov Doktrini, Realizm, Rus Dış Politikası, Yakın Çevre, Uluslararası Politika

**REALİST APPROACH İN RUSSİAN FOREIGN POLİCY: PRİMAKOV DOCTRİNE
AND CONCEPT OF NEAR ABROAD**

ABSTRACT

The purpose of the paper was to examine the theoretical aspect of Primakov Doctrine from the perspective of the international policies of that period and the concept of the Near Environment. The paper consists of four chapters. In the first chapter, the general position of the Realist Theory in the discipline of international relations was investigated. In the second chapter, the foreign policy discussions in the RF in 90s were discussed in a comparative way. In the context of the new conditions and challenges that emerged with dissolution of the USSR, the main arguments of said foreign policy discussions were emphasized. This emphasis determines the scope and direction of the second section of the article. In the third chapter, the

* Kafkas Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi Ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, halithamzaoglu85@gmail.com, Orcid ID: 0000-0001-5249-1911

concepts of Primakov Doctrine were analysed in the context of the basic principles and dynamics of realism. Primakov addressed the fundamental aspects of defining RF as a post-Cold War global and regional power from a realist perspective. Primakov focused basically on the creation of a realism-based and focused foreign policy mechanism in the direction of Near-Abroad Countries. Primakov is seen as an important figure of political realism in the Russian foreign policy tradition. After the Cold War, he had also guided the intellectual and theoretical construction of Russian political realism. The realism-oriented foreign policy philosophy that Primakov tried form had been based dynamic equilibrium. For this reason, the realist-perspective policies that RF would pursue to adapt to the new post-Cold War conditions for Near-Abroad Countries were vital. In this context, the fourth chapter of the paper addressed the stages and foundations of RF's policies towards the Near-Abroad Countries. In this chapter, it was emphasized that political, economic and cultural-based strategies toward the Near Abroad occupy an important position in the Primakov Doctrine.

Keywords: International Politics, Near Abroad, Primakov Doctrine, Realism, Russian Foreign Policy

Giriş

1996'da Yeltsin tarafından Rusya Federasyonu (RF) Dışişleri Bakanlığı görevine getirilen Yevgeni Maksimoviç Primakov (1929-2015) Rus diplomasi tarihinde önemli izler bırakmıştır. 1991 – 1996 yılları arasında Rus Dış İstihbarat Servisi'ni (SVR) yöneten Primakov aynı zamanda akademik kimliği ile de ön plana çıkan bir siyasal figür olma özelliği taşımaktaydı. 1998'e kadar Dışişleri Bakanı görevini icra eden Primakov Soğuk Savaş sonrası uluslararası politika literatürünün merkezi konularından biri haline gelen "dış politikada çok kutupluluk" stratejisinin öncüsü olmuştur.

1979'dan itibaren Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) Bilimler Akademisi üyesi olan Primakov uluslararası ilişkiler ve dış politika alanlarını kapsayan kitapları ve çalışmaları bulunmaktadır. "Uluslararası Çatışmalar" (1972), "Kapitalist dünyada Enerji Krizleri" (1975), "11 Eylül Sonrası Dünya" (2002), "Gizli: Orta Doğu Sahnesi ve Sahne Arkası" (2012) başlıca kitapları arasında yer almaktadır. Primakov RF'nun yakın çevre ülkeleri ve coğrafyası ile ilişkilerini tanzim eden Uluslararası İlişkiler literatüründe "Primakov Doktrini" olarak da ifade edilen "Yakın Çevre Doktrini" geliştirmiş ve uygulamaya koymuştur. Rus dış politikasında realizmin "şövalyesi" olarak nitelendirilen Primakov'un ileri sürdüğü doktrinde çok kutupluluk, bölgesel ittifaklar ve ABD'nin tek hegemon aktör olmasının sakıncaları/meydan okumaları ön plana çıkan argümanların başında gelmektedir. (Novikov, 2016:1) Soğuk Savaş sonrası Rusya'nın degradasyonunu ve erozyonunu kabul etmekle birlikte ABD'nin de artık süper güç olmadığını savunan Primakov uluslararası politikada birden fazla güç merkezinin meydana çıkacağına zaruretinden bahsetmiştir. Primakov söylemlerinde RF'nun sahip olduğu kapasitenin sınırlarını doğru bir şekilde analiz etmiş ve bu çerçevede bir dış politika stratejisi inşa etmiştir.

Makale realizmin kuramsal unsurlarının Rus siyasal elitlerinin ve dış politikada etkin rol oynayan entelijensiyanın nasıl etkilediğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu manada RF'nun güncel dış politika felsefesini oluşturan düşüncelerin temelinde Primakov'un uluslararası politikayla ilgili görüşleri/tasavvurları yatmaktadır. Primakov bu bağlamda Rus siyasal hayatına yön veren siloviklerin, devletçilerin

(gosudarstvenniki) ve entelijansiyanın bütünleşmiş bir halidir. Silovik terimi esas itibarıyla güç unsurlarını/kuvvetlerini ifade eden filolojik bir tanımlamadır. Politik anlamda istihbarat ve ordu mensuplarının siyasal hayatta etkinliklerini belirtmek amacıyla kullanılmaktadır. Dış politika bağlamında ise *devletçilik –gosudarstvenniki* ve böylelikle ulusal çıkar kavramını önceleyen bir görüşü temsil eden bir tanımlamadır. Rus kökenli bir kavram olan entelijansiya ise aydın veya entelektüel kelimelerinden farklılık gösteren bir nevi daha üst bir olguyu yani platonik/aristokratik sentezi açıklamaktadır. Rus siyasal kültüründe silovik – entelijansiya işbirliği kriz dönemlerinde meydana çıkmakta ve siyasal hayata yön vermektedir.

Güncel RF dış politikalarını anlamamız açısından Primakov'un ortaya koyduğu kavram ve argümanları analiz etmek zaruridir. Büyük çoğunluğu reel politik davranış şeklini ifade eden söz konusu kavramlar ve argümanlar uluslararası politikanın günümüzdeki işleyişini açığa çıkarmaktadır.

Primakov'un dış politika felsefesinin temelini teşkil eden realist paradigmanın nasıl ve hangi koşullarda Rus dış politikasında egemen görüş haline gelmesi sorunsalı çalışmamızın kavramsal çerçevesine istikamet vermektedir. Bu bağlamda makale dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde realizmin uluslararası ilişkiler disiplindeki konumu kuramsal düşüncülerin fikirleri perspektifinde değerlendirilmiştir. İkinci bölümde 90'lı yıllarda Rusya'da dış politika tartışmalarının kavramsal çerçevede ve kalitatif yöntemle irdelenecektir. Farklı iç politik fraksiyonların dış politika üzerindeki etkileri ele alınacaktır. Üçüncü bölümde Primakov Doktrininin içeriğinin realist paradigma penceresinden ayrıntılı bir biçimde incelenmesi hedeflenmektedir. Primakov Doktrininin temel ilkeleri, kavramları ve fonksiyonel bütünlüğü dönemin uluslararası politikaları bağlamında incelenecektir. Primakov Doktrininin merkezi kavramları olan çok kutuplu uluslararası ilişkiler, ABD politikalarına yönelik alternatif uluslararası sistem ve bölgesel ittifakların yapısı üzerinde durulacaktır. Dördüncü bölümde ise güncel Rus dış politika davranışlarını şekillendiren "Yakın Çevre" kavramının jeopolitik ve stratejik konfigürasyonu analize tabi tutulacaktır. Bu bağlamda yakın çevreye yönelik stratejiler politik, ekonomik ve kültürel temelde ele alınacaktır. Rus dış politikasını realist kuram perspektifinden açıklama niyeti bağlamında makalenin bölgesel çalışmalar ve genel anlamda uluslararası ilişkiler literatürüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Realizmin Uluslararası İlişkiler Disiplindeki Konumu

Sürekli bir şekilde kendini yenileyen ve muhtelif tarihsel süreçlerde uluslararası politikayı iyi okuma ve açıklama yetisine sahip olan realist kuram disiplinin gelişimine çok katmanlı katkıda bulunmuştur. Realist kuramın başlıca unsuru olan güç kavramı ve gücün özellikleri devletlerin davranış şekillerini anlamaya yardımcı olan makro bir dünya görüşüdür. Realist perspektif güç (*power*) olgusunun kuvvet (*force*) ve şiddet (*violence*) tepkiselliğinden ayırt etmenin önemine vurgu yapmıştır. Makalenin genel kurgusuna binaen realist kuram ulusal güç, rasyonel akıl, ulusal çıkar ve uluslararası politikanın yapısı kavramları temelli ele alınmıştır. Bu çerçevede Morgenthau, Weber, Waltz ve Mearsheimer'in gibi realist kuramcılarının fikrîsel katkılarına başvurulmuştur. Rus realist ekolün Morgenthau ve Weber ile ilgili çalışmalara ve özellikle Primakov'un başını çektiği entelektüel çevre uluslararası politikanın yapısı sorunsalına daha fazla

ağırlık vermesi nedeniyle böyle bir yöntem izlenmiştir. Soğuk Savaş sonrası Rus uluslararası ilişkiler okulu adeta yeniden doğmuştur. SSCB’de var olan ideolojik perde sosyal bilimlere belli bir argüman çerçevesinde değerlendirmeyi zorunlu kılıyordu. Soğuk Savaş sonrası Rus uluslararası ilişkiler okulu realizmi başat bir görüş olarak tartışmaya başlamışlardır. Ayrıca uluslararası politikanın yapısı çok kutupluluk kavramı perspektifinden yeniden değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Realizm, I. ve II. Dünya Savaşları ve aynı zamanda Soğuk Savaş döneminde evrilip temel özelliklerini koruyarak ısrarla varlığını sürdürmeyi başarmıştır. (Aydın, 2004:34) Realistler özellikle Soğuk Savaş sonrası Weber, Carr ve Morgenthau’nun gibi düşünürlerin çalışmalarına “yenilenmiş bir ilgiyle yaklaşmışlar ve bu metinlerde güncel uluslararası ilişkilere ilişkin kavram ve fikir arayışına” girmişlerdir. (Dunne vb, 2016:65) Kuramın modern anlamda kurucusu olarak kabul edilen Morgenthau’nun kavramsallaştırdığı altı ilke esasında realizmi anlamayı ve/veya anlatmayı verimli kılan temel yöntemdir. Söz konusu altı ilke aynı zamanda realizmin disiplindeki konumunu güçlü bir şekilde ifade eden bir düşünsel kurgudur. (Morgenthau, 1978:4-15) Morgenthau, altı ilkesinde rasyonellik, ulusal çıkar, çıkarların değişkenliği, ahlaki ölçütlerin her zaman belirleyici olmadığı, devletlerin kendi çıkarlarını öncelemesi, uluslararası politikanın özerkliği gibi konular ön plana çıkmaktadır. Morgenthau’a göre, realizm entelektüel manada politik alanın özerkliğini muhafaza etmektedir. Örneğin, iktisatçılar politikanın toplumun refahına nasıl etki sağladığını, hukukçular politikanın hukuki normlara uygunluğunu, ahlakçılar ise politikanın ahlaki değerlere uygunluğunu sorgulamaktadırlar. Realistler ise politikanın ulusun gücünü nasıl etkileyeceği sorusuna yoğunlaşmaktadır. (Morgenthau,1978:10) Realistler, insanın rasyonelliğine ve bencilliğine yoğun bir biçimde vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda bilim insanının ürettiği şeyin doğaya dair bilgi ve birikiminden kaynaklanması gibi politika yapımcılarının inşa ettiği toplum onun insan doğasına dair bilgi ve birikimine dayanmaktadır. (Morgenthau,1947:187-188)

Weber’e göre, “ulaşmak isteyebileceğimiz değerler insan topluluklarında somutlaşmıştır, bu nedenden ötürü topluluklar birbirleriyle kendiliklerinden çatışma” halindedirler. (Aron, 2017:373) Weber “toplumun karşıt güçler arasında kırılğan bir denge olarak kavranmasını savunmakta ve savaşların, devrimlerin veya liderin tüm dengeyi özel bir sonuç lehine değiştirebileceği vurgulamaktadır.” (Coser, 2008:215) Yine Weberci yaklaşımda öne çıkan mottolardan biri büyük devlet tanımıyla ilintilidir. Weber’e göre, “büyük devletler, sürekli yarışa girmiş güçlü devletlerdir ve bu devletlerin her biri belirli bir kültürün taşıyıcılarıdır.” Weber, “ideal tip” tanımlamasında maddi ve ideal çıkarların sosyal eylem türünü belirlediği ifade etmektedir. Hem Weber hem de Morgenthau benzer bir biçimde gücü bir sosyal ilişki olarak tanımlamaktadır. (Kunz, 2010:195) Thucydides, Machiavelli, Hobbes ve klasik realizmin temellerini bulduğu tüm diğer yazarlar büyük oranda gücün hedeflenmesi, elde edilmesi ve kullanımının siyasi faaliyetin temel uğraşı olduğuna inanmaktadırlar. Bu nedenle uluslararası politika her şeyin ötesinde bir “güç politikasıdır” ve ulusal çıkarların ve devlet bekasının korunması temel öncelik olarak görülmektedir.(Aydın, 2004:40)

Realist kuramın üzerinde durduğu bir başka konu doğrudan uluslararası politikanın yapısı ile ilgilidir. Yapısal realistler sistemin yapısını tartışarak kendi tezlerini

ortaya koymaktadırlar. Bu bağlamda istikrar ve kapasite dağılımı anlamında güç dengesi kavramları kilit bir konumdur. Yapısal realistlere göre bir uluslararası sistemin istikrarlı olması açısından anarşik olmaya devam etmesi ve sistemi oluşturan ana tarafların sayısında önemli bir değişiklik meydana gelmemesi önem arz etmektedir. (Waltz, 2015:202) Waltz yapısal düzeye vurgu yaparak Soğuk Savaş yıllarında var olan statüko perspektifinden II. Dünya Savaşı deneyiminin, iki kutupluluk ve nükleer güç dengesi sebebiyle yeni bir büyük savaşın zorluğundan ve neredeyse olanaksızlığından bahsetmekteydi. (Waltz, 2013:452) Mearsheimer, devletler arasında mümkün olan iki ana güç düzenlemesini çift kutupluluk ve çok kutupluluk şeklinde ifade etmekte ve çift kutupluluğun erdemine vurgu yapmaktaydı. (Mearsheimer, 2013:575) Soğuk Savaş sonrası yapısal düzeyde çift kutupluluğun sona ermesi ve klasik büyük güç politikalarına geri dönülmesi çok kutuplu sistemi yeniden gündeme getirdi. Bu bağlamda istikrarsızlık ve güç dengesini oluşturan öğelerin fazlalığı sistemi karmaşık hale getirmiştir. Söz konusu öğelerin sabit olmaması/değişkenliği diğer başlıca meseledir. SSCB'nin dağılmasının ardından uluslararası sistem çift kutupluluktan tek kutupluluğa geçmiştir. ABD tek kutuplu düzende “evrensel monarşi” uygulayamamıştır. Askeri potansiyeli ile RF, ekonomik potansiyel bağlamında ise Almanya ve Japonya ABD gücünü zorlayan aktörler olmuştur. (Layne,1993:5)

Realizm Soğuk Savaş sonrası Rusya ve Çin gibi güçlerin ana kavramı haline gelmiştir. Aynı zamanda Soğuk Savaşın bitişinden sonra liberal kuramsalcılığın egemen olduğu ABD’de 2014 yılından sonra realizme yeniden dönmüş ve esasında üç kutuplu uluslararası sistem teşekkül etmiştir. Üç kutuplu sistem ABD, Çin ve RF stratejik üçgeni olarak da tanımlanmaktadır. Bu sisteme göre, dünyanın ikinci nükleer gücü olan RF’nu ve en hızlı yükselen güç bağlamında Çin, dinamik etkileşim yoluyla süper güç ABD’yi dengelemektedirler.(Lo, 2010:7) Fakat aynı zamanda, RF ve Çin kendilerini dar bir ikili ittifakla sınırlamayı, ABD ile bağlantı kurmaya çalışacaklardır. (Lo, 2010:7) Böylelikle, stratejik üçgenin tarafları bu karmaşık ve olası komplikasyona açık ilişkiler çerçevesinde kendi nüfuzlarını artırmayı öncelemektedirler.

1990’larda Rusya’da Dış Politika Tartışmaları

SSCB'nin dağılmasıyla beraber yeni Rus jeopolitik ideasının nasıl oluşacağı sorunsalı üzerinde ciddi entelektüel tartışmalar süregelmiştir. Post Sovyet Rus siyasi hayatının dinamikleri neoliberaler ve onlara karşı olan içerisinde değişik siyasi koalisyonları ihtiva eden iki fraksiyon arasındaki rekabetle şekillenmiştir. 1992 – 1998 yıllarını kapsayan “liberalerin mutlak hakimiyeti” döneminde ekonomik ve sosyo – politik dinamikler neo liberal iktisadi ve politik yapıdan taraf olan fraksiyon tarafından belirlenmekteydi. (Primakov,2018:36) Rus siloviklerinin muhalif pozisyonunda olduğu söz konusu yıllarda dış politikada idealizmin üstünlüğünden bahsetmek mümkündür. 1991’de RF’nun dış politika doktrininin temelinde dönemin Dışişleri Bakanı Andrey Kozirev’in ileri sürdüğü “Rusya’nın Batılı (özellikle ABD) ülkelerle birlikte hareket etmesi gerektiği ve Rusya’nın “çok gelişmiş ülkeler kulübüne girmesi”, AB üyeliği ve Marshall Planı gibi bir ekonomik yardımın yapılması konuları yatmaktaydı. (Bogaturov,2007:2) Kozirev, uluslararası ilişkilerde Batılı ülkelerle “demokratik dayanışma” sergilenmesi görüşünü savunmuş ve Yugoslavya’nın parçalanması sürecinde Hırvatistan ve Slovenya’nın bağımsızlığını şartsız desteklemiştir. (Bogaturov,2007:2) Yeltsin ve

Kozirev'in "kendi kaderini tayin hakkı" ilkesi çerçevesindeki siyasal tutumları RF'nun içerisinde var olan politik kargaşayı daha da artırmış ve sonuç itibarıyla Kuzey Kafkasya ve Provolje bölgelerinde ayrılıkçı düşünceleri somutlaştırmıştır.

Bu dönemde ABD'nin uyguladığı "şok terapi", yani eski SSCB ülkelerinin hızla "piyasalaştırma" stratejisi, Moskova'nın yakın çevresiyle olan ekonomik ilişkilerini ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. IMF'nin icra ettiği "şok terapi" programı "Rusya'nın çevresinde, hayatta kalmak için Batı sermayesi ve dolar girişine bağımlı zayıf ve istikrarsız ekonomilerin yaratılması amaçlanmıştır. (Engdahl,2008:328) Söz konusu dönemde eskiden devletin sahip olduğu şirketler "plütokratların" eline geçmiş ve "geçiş kaynaklı kaos yolsuzluk" için verimli zemin oluşturmuştur. (Goldstein vb, 2015:437)

Fakat çok geçmeden neo liberal argümanlarla hareket eden siyasal fraksiyonun karşısında önemli bir karşı güç ortaya çıkmaya başlamıştır. Silovikler ve Rus entelejensiyasının ittifak etmesi ile meydana çıkan yeni siyasal atmosferde dış politika tartışmaları ulusal çıkar ve güvenlik gibi realist olgular etrafında şekillenmeye başlamıştır. Söz konusu süreçte Rus dış politika entelektüelleri toparlanma sürecinin Batı'ya eklenilen bir Rusya ile değil, tarihsel-sosyolojik ve jeopolitik kodların yeniden canlanmasıyla mümkün olacağını sezmeye başlamışlardır.

Tüm bu gelişmeler ışığında, 1993'te Yeltsin tarafından onaylanan yeni dış politika konseptinde "yakın çevre ülkeleriyle ilişkilerin restore edilmesi, istikrarlı ve yapıcı ilişkilerin sağlanması" vurgulanmıştı. (<https://www.kommersant.ru/doc/2089574>) Fakat yine de Yeltsin yönetiminde yer alan neo liberal görüşlü dış politika bürokratları ve genel anlamda dış politika karar yapıcılarının öncelikleri farklılık göstermekteydi. Bu nedenle Yeltsin'in ileri sürdüğü yeni konseptin etkisi sınırlı olmuştur.

Yeltsin, dış politikada ABD ile ilişkilerin geliştirilmesi ve bu bağlamda Rusya'nın güvenlik algılarının küreselleşmesi ilkesini gereksinimini benimsemiştir. Yeltsin'in başkanlığı döneminde Rus- Amerikan ilişkilerinin gündemini belirleyen temalar stratejik silahların sınırlandırılması, Rusya'nın yakın çevresin ile ilişkilerin karakteri ve ikili ekonomik ilişkilerin içeriği gibi konular olmuştur. Esasında, Rusya'nın Soğuk Savaş sonrası uluslararası ilişkilerdeki konumu ve geleceği bütün siyasi ve ekonomik gündemli görüşmelerin merkezinde yer almıştır. (Primakov,2018:195) Şubat 1992'de Yeltsin ABD'ye ilk ziyaretinin gerçekleştirmiş ve ABD başkanı Bush'la görüşmüştür. Camp – David zirvesinde taraflar nükleer silahların sınırlandırmasının üzerinde durmuşlardı. (<https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/pubs/fs/85962.htm>) Taraflar, SSCB'nin çöküşü sonrası oluşan sorunları, silah ticareti ve kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi hususlarında işbirliği yapılması konusunda anlaşma sağlamışlardı. (<https://ria.ru/20110404/360851191.html>) Yeltsin'in izlemeye çalıştığı dış politikanın temel amacını "Batı'da egemen olan uluslararası kurumlar sistemine" entegrasyon fikri oluşturmaktaydı. (Prudskaya, 2019: 160) ABD ile ilişkilerin derinleştirilmesi isteği bu çerçevede ele alınmaktaydı. RF yönetimi, SSCB sonrası var olan politik ve ekonomik izolasyonu bir şekilde ortadan kaldırmak arzusundaydı. (Prudskaya, 2019) Bu amaç doğrultusunda 15-19 Haziran 1992 tarihlerinde Yeltsin'in ikinci ABD ziyaretinde, Rus- Amerikan Dostluk ve Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmada ekonomik yardımlar konusu ön plana çıkmıştır.

(<https://ria.ru/20110404/360851191.html>) Ziyaret sırasında taraflar her iki ülkede akredite edilmiş diplomatik misyon çalışanlarının sayısına ilişkin kısıtlamaları kaldırmayı taahhüt etmişlerdir. RF, Doğu Sibirya'yı uluslararası hava trafiğine açmayı kabul etmiştir. ABD yönetimi, 4,5 milyar dolarlık ekonomik yardım sağlamayı ve aynı zamanda çeşitli uluslararası kuruluşlar tarafından yardımların temin edilmesini kabul etmiştir. (<https://ria.ru/20110404/360851191.html>) Ocak 1993'te ABD başkanı Bush'un Kremlin ziyaretinde stratejik silahların sınırlandırmasını öngören START-II anlaşması imzalanmıştır. Clinton yönetimi de Yeltsin'in Rus- Amerikan ilişkilerinin derinleşmesi arzusunu paylaşmaktaydı. 4 Nisan 1993 tarihinde gerçekleştirilen Yeltsin – Clinton görüşmesinde kabul edilen Vancouver Deklarasyonunda taraflar “demokrasi, güvenlik ve barış konularında ortak stratejik çerçevenin” oluşturulmasını ilan etmişlerdir. (Barsenkov,2013:94) 1997'de Yeltsin ve Clinton Helsinki'de bir dizi silah kontrolü konusunu ele alan bir zirvede bir araya gelmişlerdir. “START II'nin yürürlüğe girmesinden sonra yeni bir START-III anlaşmasıyla ilgili müzakerelere başlamayı kabul eden taraflar 2007 yılı sonuna kadar her bir taraf için 2.000-2.500 konuşlandırılmış stratejik nükleer savaş başlığı limiti ve stratejik nükleer savaş başlığı dökümlerinin ve stratejik savaş başlıklarının imhası gibi konularda anlaşmışlardır. (<https://www.armscontrol.org/system/files/Start2-Chron.pdf>) Bu zirvelerin içeriğine bakıldığında, Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin yeni koşullarına uygun bir siyasi zemin arayışının izlerini görmek mümkündür. Aynı zamanda RF'nun küresel dünyaya eklenmesi sorunsalı söz konusu siyasi zemin arayışının bir parçasıydı.

Yelstin dönemi Rus dış politikasının fikirsel temelini oluşturan demokratik dayanışma modeli bir takım taviz ve geri çekilmeyi ihtiva etse de RF'nun küresel dünya ile entegrasyonunu kısmen sağlamıştır. Bu dönemi Rus dış politikasında idealizmin hegemonyası olarak da tanımlayabiliriz. Uluslararası normlara uygun bir dış politika düşüncesi Yugoslavya'nın parçalanması ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nun şekillenmesi sürecinde hâkim olan temel değer olarak karşımıza çıkmaktadır.

SSCB'nin dış politika davranışlarında realist kuramın bize sunduğu projeksiyonların birçoğu muhtelif kesitlerle kendini göstermekteydi. Mamafih SSCB dış politikasının temelini ve motivasyonunu ideolojik argümanlar belirlemekteydi. Kremlin'in dış politikasının temel belirleyicileri “dünya devrimi ve barış içinde bir arada yaşama” kavramlarıydı. Lenin idealizminin dış politika yansıması olarak öne çıkan söz konusu kavramlar SSCB'nin küresel ve bölgesel ilişkilerinin ana omurgasını teşkil etmekteydi. (Adamishin vb,1981:6-8) Soğuk Savaş sonrası Kremlin dış politikasında kendini gösteren idealist akım Lenin idealizminden farklılık göstermekteydi ve “Baticılık” kavramıyla eş değerdi. Fakat temel açmaz Rusya'da Petro döneminden yeşermeye başlayan Baticılık akımının yeni neo liberal “Baticılıktan” farklı oluşu idi. Petro'nun yeşerttiği Baticılık Avrasya bölgesel kara gücü olan Rusya'yı Avrupa jeopolitiğine dâhil etmiştir. Petro'nun stratejik açılımını bir asır sonra Çariçe Katerina tamamlamıştır. Aristokratik Baticılıktan, uzak yeni Baticılık yorumu Rus siyasi tarihinde bir ilk olma özelliği taşımaktaydı.

1990'larda RF'da liberalizmin artık popüler olmayan “ yumuşak kapitalizm” fikirleriyle ve zayıf bir devlet aygıtı, sivil milliyetçilik ilkeleri ve emperyalist emellerin reddedilmesi ile ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Liberalizmin bu süreçte

yaşadığı küresel kriz Rus liberalizmini kesin bir biçimde etkilemiştir. (Malinova,2017:9-13) Gorbaçov'un başlattığı "glasnost" (demokratik şeffaflık) Yeltsin'in liberal devlet modelini terennüm etmesine zemin yaratsa da ABD'de tarihsel bağlamda mevcut olan "liberal nomenklatura" Yeltsin Rusya'sında inşa edilememiştir. Bu çerçevede liberalizm post komünist Rusya'da köklü sosyo politik değişimlere yol açamamıştır.

Yeltsin döneminde Kremlin politikaları zayıf bir kurumsal geçmiş nedeniyle bazı grupların orantısız bir biçimde faydalanmasını sağlayan bir paradigma oluşturmuştur. Bu nedenle reformların ekseriyeti eksik kalmıştır. Kremlin politikalarının uygulanma kabiliyeti anti sistem partileri ve bölgesel liderler tarafından engellemiştir. Siloviklerin var olan etkilerinin çoğunu kaybetmesi ve en önemlisi ekonomik alanda oligarşinin yönetimin kendi politikalarını oluşturma yetkisini sınırlandırması temel sorun haline gelmiştir. (Kastner,2008:17) Böylelikle liberal gözükken başta oligarşik çıkar gruplarının/neoliberalilerin ekonomik ve politik adımlarının /arzularının aslında demokratik olmadığı ve liberalizmin temel ilkeleriyle uyuşmadığı birçok entelektüel tarafından ortaya konmaktaydı.(Primakov,2018:37)

Yeltsin Başkanlığındaki Kremlin politikaları Rus jeopolitik gerçekliği ve büyük güç politikalarıyla uyuşmamaya başlamış ve siyasal hayattaki dinamikleri daha da körüklemiştir. Bu bağlamda dış politikada realist ivme ve meydana çıkardığı yeni güç dağılımı Rus siyasal hayatını oluşturan kompartımanları harekete geçirmiştir.

Rus entelijansiyasının çaresizce ve merakla izlediği dış politika adımları silovikler, çıkar grupları ve entelijansiya arasındaki ittifakın ortaya çıkmasını somutlaştırdı. Baskılara dayanamayan Yeltsin yönetimi 9 Aralık 1994'de Çeçen ayrılıkçılarına yönelik askeri operasyonların başlamasını öngören kararnameyi imzalamıştır. <https://ria.ru/20110418/365668402.html>) I. Çeçenya savaşındaki (1994 – 1996) başarısızlık Rus toplumsal ve siyasal hayatında köklü değişimlere yol açmış, dış politikada idealist dönemin sonunu getirmiştir. Siloviklerin toplumsal nüfuzu artmış ve Rus siyasal hayatına yön veren politikacıların neredeyse tamamı siloviklerle ilişkili kişiler olmuştur. Bu bağlamda Dış İstihbarat Teşkilatı (SVR) eski Başkanı Yevgeni Primakov, Federal İstihbarat Servisi (FSB) Başkanı Sergey Stepashin ve Vladimir Putin öne çıkan isimlerdendir.(<https://www.rbc.ru/politics/26/11/2014/5475df2ccbb20f6a2105d2cc>)

Rus Dış Politikasında Realizm Temelli Dönüşüm: Primakov Doktrini

Rus realistler SSCB'nin parçalanmasının RF üzerindeki politik ve ekonomik etkisini aşağıdaki şekilde kategorize etmekteydiler: (Aleksinin,2005:47)

- 1) Beş milyon metrekare teritoryal kayıp
- 2) Baltıklar (anklav bölge Kaliningrad dışında) ve Karadeniz havzalarında stratejik üstünlüğün azalması
- 3) Hazar, Baltık ve Karadeniz'deki doğal kaynaklara erişimin kaybedilmesi
- 4) Kuzey ve Doğu bölgelere yönelik teritoryal sıkışma
- 5) Orta ve Doğu Avrupa istikametindeki dolaysız kara geçişlerinin kaybı

- 6) Yeni istikrarsız, küçük ve zayıf komşuların ortaya çıkması
- 7) Güney hattında Rusya'nın Batı Avrupa'yı aşırııcılardan savunması ve böylelikle Merkezi Asya'daki mikro çatışmalara eklemlenmesi
- 8) Rusya Uzak Doğu'sunda demografik sorunlar
- 9) Rusya'nın konfederatif olarak bölünme tehlikesinin belirmesi.

Primakov, Kozirev Doktrinini tam anlamıyla terk ederek Rusya'nın güncel jeopolitik durumunu tanımlayan yeni bir dış politika formülasyonunu ortaya koymuştur. Primakov dış politikada Rus realizminin önemli temsilcisi ve kuramsal kurgusunu gerçekleştiren bir siyasal figür olmasına rağmen, dış politika analizinin nesnelleştirilmesi, onun için dış politikanın demoralizasyonu anlamına gelmiyordu. Bu bağlamda ulusal çıkarların ve değerlerin dengesini sağlama bağlamında Amerikan gerçekçiliğinin öne çıkan temsilcisi olan eski ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'le paralellik göstermekteydi. (Novikov,2016:7) Kissinger 70'li yıllarda ABD süper gücünün yaşadığı yapısal krizin atlatılmasında belirleyici rol oynamıştı. Primakov'u Rus realizminin şövalyesi olarak tanımlayan Novikov'a göre, farklı ideolojik gelenekten gelmesine rağmen Primakov hem dış politika hem de iç sosyo -politik muhitte bir yapısal kriz önleyicisi olarak öne çıkmıştır. (Novikov,2016:8)

1996 yılında kavramsallaşan yeni dış politika doktrininin konfigürasyonu aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir: (Kolosov vb, 2000:7)

- a) Kozirev'in Dışişleri Bakanlığı döneminden farklı olarak Batı ile ilişkiler ABD temelinde değil, Avrupa temelinde gelişecektir. RF – Almanya – Fransa stratejik ve jeopolitik üçgeninin inşa edilmesi çabaları güçlendirilecektir.
- b) RF, Batı merkezli Asya politikasından vazgeçerek Çin'in çok kutuplu dünya fikirlerinin paylaşılmış ve Hindistan, Japonya, Kuzey Kore ile ilişkilerini geliştirmeyi hedeflemiştir. Moskova – Pekin – Delhi jeostratejik hattının inşa edilmesi temel dış politika önceliklerinden biri haline gelmiştir.
- c) RF, İslam Dünyası açılımını ilan etmiş ve bu coğrafya ile tarihsel bağlarını yeniden aktif duruma getiren politikaların başlatılması öngörülmüştür.
- d) RF “Yakın Çevresi” dış politika açısından “hayati konu” olarak belirlenmiştir.
- e) RF, Balkanlar ve Orta Doğu bölgelerindeki uluslararası krizlerde daha fazla inisiyatif alacaktır.
- f) Bölgesel güç dengesi oluşturulacak ve bu bağlamda ittifaklar sistemi inşa edilecektir.
- g) RF'nun uluslararası sistemdeki konumunun güçlendirilmesi istikametinde ilişkilerin coğrafyası genişletilecektir.

Esasında yeni Rus dış politika doktrini, ABD'nin küresel üstünlüğünü azaltmak ve bu bağlamda çok kutuplu uluslararası sistemi öngören bir stratejik planlamaydı. Örneğin ittifaklarına skeptik bakılsa da “1997 yılında RF ve Çin, Amerikan hegemonyacılığını kınamakta ve NATO'nun genişleme sürecinin “kabul edilemez” olduğunu beyan etmişlerdir.”(Brzezinski,1997:234)

Özellikle Yugoslavya sorunu ve bu sorun etrafında şekillenen askeri çatışmalar Rusya'nın Batı algısını yeniden muhasebeye tabi tutmuş ve dönüm noktasını oluşturmuştur. (Avatkov,2016:29) Bu bağlamda Rusya kendi dış politika felsefesini inşa

etmeye başlamıştır. Rusya'nın demokratik dayanışma tanımı da değişikliğe maruz kalmış ve ABD politikalarının Troçkiyen mantıkla "demokrasi ihracı" yönünde olduğunun altı çizilmiştir. Rusya ise demokrasinin tekâmül yoluyla ve bu çerçevede ülkelerin tarihsel, sosyo – ekonomik ve kültürel yapıları göz önünde bulundurulacak bir şekilde gelişmesini savunmaktaydı. (Primakov,2018:121)

Bu bağlamda Primakov'un 1996'da Dışişleri Bakanlığına getirilmesi ile RF dış politikasında uzun vadeli ulusal çıkar stratejisi ve uluslararası kalkınmadaki ana eğilimleri dikkate alan bir dönem başlatmıştır. (İvanov,2014:31) Primakov, Avrasya'nın merkezinde Rus çıkarlarının inşa edilmesini G-7 dünyasıyla olan ilişkilerden daha yüksek öncelik olarak benimseyen bir dış politika görüşüne sahipti. (Lynch,2001:9)

"Çok kutuplu alternatiflik" (Mnogopolyarnaya alternativnost) kavramı Primakov Doktrinin temelini oluşturmaktadır. Bu noktada çok kutupluluk, bütünleşme ve alternatiflik kavramları doktrininin özünü meydana çıkarmaktaydı. Dünya ekonomisiyle bütünleşme, çok kutuplu uluslararası ilişkilerin kurulması ve ABD politikalarına alternatif güç merkezleri arayışları merkezi/belirleyici konulardı. (Pushkov,2000:1) Primakov ABD gücünü dengelemek için Rusya – Çin – Hindistan stratejik üçgeninin inşasını savunmakta ve bu çerçevede daha sonraları BRICS ismini alacak olan yeni bir uluslararası yapılanmanın oluşmasının öncüsü olarak davranmaktaydı. (Fedorov,2006:4) Diğer taraftan Kremlin, ABD gücünü sınırlama politikası çerçevesinde Fransa ve Almanya ile daha fazla işbirliği geliştirme mekanizması oluşturmaya başlamıştır. Söz konusu mekanizma özellikle 2003 yılında yüksek mertebeye ulaşan Irak krizinde kendini göstermiştir. RF, Fransa ve Almanya'nın Irak krizinde ortak politik görüş belirtmesi Troyka'nın uluslararası meselelerde işbirliği yapabileceğini ortaya koymuştur. (Grossouvre,2004:2)Doktrin 1990'ların stratejik konjonktüründe çok kutuplu uluslararası ilişkilerin inşası bağlamında yeni güç merkezlerinin dikkatini çekmiş ve olumlu bir atmosfer oluşturmuştur. Çin, Fransa, Almanya gibi ülkeler ABD gücünün sınırlandırılması yönünde RF ile benzer kaygıları taşımaktaydılar. Soğuk Savaştan en karlı ülke olarak çıkan Almanya esasında yeni Ostpolitliğini yeni ekonomik şartlara uygun geliştirmeye çalışmaktaydı. Aynı durum Fransa için de geçerli olmuştur. Çin 1970'lerden itibaren uyguladığı politikalarla sadece ekonomik değil, aynı zamanda jeopolitik güç olma yönünde ciddi mesafe kaydetmişti. Bu nedenle Chirac ve Schröder gibi Avrupalı liderler çok kutupluluğu benimseyen politikalar izlemişlerdir.

Primakov'un dış politika formasyonunda Orta Doğu önemli bir yer kapsamıştır. Primakov İslam Dünyası ülkelerindeki aşırılıkçı ayrılıkçı güçlerin var olan devletler sistemini tehdit ettiği görüşünü benimsemekteydi. ABD politikaları bölgenin tarihi, kültürel, dinsel ve geleneksel kodlarını göz ardı ederek kuvvet kullanarak demokratikleşmeyi bir araç haline getirmiştir. Primakov'a göre, ABD'nin bölgedeki tek taraflı faaliyetleri din savaşlarından başka bir şey değildi ve bu nedenle bölgede ABD karşıtlığı artmaktaydı. (Primakov, 2018:223) RF yeni doktrinle SSCB döneminde Orta Doğu'da kurduğu ilişkiler ağını yeniden aktif hale getirmeye başladı. 2003 yılında gerçekleşen ABD'nin Irak'a askeri müdahalesine kadar RF'nun Orta Doğu politikası sınırlıydı. RF 2000'li yılların ortalarına kadar daha çok yakın çevresindeki sorunlarla meşguldü ve bu çerçevede Orta Doğu stratejisi kısa vadeli kazanımlara yönelmişti. Fakat ABD'nin bölgesel politikalarının başarısızlığı ve meydana çıkan krizlere stratejik

çıkartımlardan daha çok dogmatik ve ideolojik kalıplarla baktığından RF bu durumdan istifade etmiştir. Yani RF ideolojisiz ve pragmatik bakış açısıyla bölgedeki etkinliğini artırmıştır.

1996 – 1997 yılları arasında NATO'nun doğuya doğru genişleme sürecindeki çetin pazarlıklar, 1997 – 1998 yıllarındaki Irak ve 1999'da Kosova krizlerinde doktrin ciddi sınavlardan geçmiştir. NATO'nun genişlemesi durdurulamadı, ayrıca RF, Kosova sorununda da geri adım atmış oldu.

Günümüz RF'nun dış politika yapıcılarında yer alan Senatör Pushkov'a göre söz konusu başarısızlıkların nedeni "RF'nun 90'lı yılların sonunda ABD gücünü dengeleme imkânının" olmamasıydı. (Pushkov, 2018: 15) Primakov'un dış politika görüşleri tutarlı ve doğrudu, fakat ABD'nin IMF aracılığıyla RF'ye fon sağlaması ve borçlarını yapılandırması konusundaki belirleyici tutumu yeni dış politika doktrininin etkinliğini kısıtlamaktaydı. (Pushkov,2018:15-78)

Dışişleri Bakanı Primakov Yeltsin sonrası RF Devlet Başkanlığı için en uygun aday olarak görülmüş ve bu yönde muhtelif toplumsal katmanlar tarafından da desteklenmiştir. (Mlechin,2017:112) Fakat Yeltsin 9 Ağustos 1999'da Rus siyasal hayatında pek fazla tanınmayan Vladimir Putin'i Başbakan olarak atamıştır. II. Çeçenya savaşındaki başarısı sebebiyle popülaritesi artan Putin Rus toplumunun gözdesi haline gelmiştir. (Rahr,2003:3-4) Sadece Rus toplumsal katmaları değil aynı zamanda Rusya entelijansiyası ve özellikle silovikler Putin'e sempati beslemişlerdir. Silovikler istihbarat kökenli Putin'i kendilerinden biri olarak görmekteydiler. (Anisimov,2018:539) Putin'in liderliğinde Kremlin, Primakov'un kuramsal ve pratik yönleriyle oluşturduğu çok kutuplu uluslararası ilişkiler dış politika stratejisinin merkezine almış ve böylelikle 1996 yılında kavramsallaştırılan ve yürürlüğe giren Primakov Doktrinine sadık kalmıştır.

RF'nun Yakın Çevre Politikasının Stratejik ve Jeopolitik Çıktıları

Yakın Çevre politikası RF'nun SSCB sonrası ortaya çıkan ülkelere yönelik dış politika davranışlarını tayin eden jeopolitik ve stratejik içerikli bir kavramdır. Yakın Çevre politikası reel politik dinamiklerle ideolojik parametreler bir araya getirmiş ve bu çerçevede Avrasyacılık, çevre ülkeleriyle ilişkilerde motivasyon kaynağı inşa etmeye başlamıştır. RF'nun doğal kaynakları Asya'da, politik merkezinin ise Avrupa'da bulunması sebebiyle Avrasyacı yaklaşımın temel alınması olağan ve anlaşılabilir bir durumdur. (Kosacev,2012:31-40) Salt reel politik dinamikler ve varsayımlarla çevre ülkeleriyle siyasal birliktelik inşa etme yetersizdi ve başarısız olmaya mahkûmdur.

Yakın Çevre politikaları Primakov doktrininin temel yönünü oluşturmaktaydı. Primakov, "BDT'yi Avrupa Birliği (AB) tipi tam teşekküllü bir bütünleşme projesine dönüştürülmesinin gerçekçi olmadığına" kanaat getirmişti. (Belih, 2009:44) Bu bağlamda Primakov Doktrini, BDT'yi ekonomik, askeri ve diğer önemli alanlarda bütünleşmeye hazır olan "çekirdek" ülkeler temelinde (RF, Belarus, Kazakistan, Ermenistan, Kırgızistan, Tacikistan) işlevsel bir mekanizmaya dönüştürmeyi amaçlamaktaydı (Belih, 2009:44) Diğer taraftan ise Batılı ülkelerin eski SSCB coğrafyasına yönelik politikalarındaki etkinlik, RF tarafından yeni bir dış politika mekanizması oluşturulmasını zaruri kılmaktaydı. Bu bağlamda Yakın Çevre ülkeleriyle

ekonomik, kültürel ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesi Primakov doktrininin merkezi konusunu teşkil etmekteydi.

Bu perspektifle RF eski SSCB ülkeleriyle Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) aracılığıyla ve ikili ilişkiler çerçevesinde faaliyetler icra etmeye başladı. (Korotkevich,2004:47) 1990'ların başında BDT, RF'nun Yakın Çevre politikasının temel enstrümanıydı. BDT bu bağlamda bir bütünleşme girişimi olma özelliği taşımaktaydı. Söz konusu ülkelerle var olan ortak kültürel, ekonomik ve politik kümelenmelere vurgu yapan yeni bütünleşme girişimi bir müzakere platformu oluşturmayı hedeflemişti. RF'nun yakın çevresine yönelik politikalarını üç temel üzerinden kategorize etmek mümkündür:

1) *Politik temel* – Politik anlamda SSCB geçmişleriyle ön plana çıkan BDT liderleri bütünleşme girişimlerini benzer kaygılarla desteklemişlerdir. Kaygıların özünü güvenlik konuları ve yönetsel sorunlar teşkil etmekteydi. Söz konusu eğilim 2000'lerin başlarına kadar devam etmiştir. 2000'li yılların başlarından itibaren yeni nesil politikacıların ortaya çıkmasıyla beraber RF'nun jeopolitik kaygıları ağırlık kazanmıştır. Bu bağlamda BDT ve Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü gibi yapılanmalar daha aktif hale getirilmiştir.

2) *Ekonomik temel* – Uzun yıllar aynı iktisadi sistemin parçası olan BDT ülkeleri arasında var olan ekonomik etkileşimin devam etmesi öncelenmiştir. 2000'li yıllara kadar BDT coğrafyasına ait ülkeler ekonomideki liberalizasyon politikalarını neredeyse paralel bir biçimde yürütmüşlerdir. Gümrük Birliği ve Avrasya Ekonomik Birliği ortak ekonomik faaliyetler için zemin hazırlayan bütünleşme modelleri olmuştur.

3) *Kültürel temel* – bu noktada Rusça jeo-lengüistik bir araç rolünü oynamaktadır. Sadece etnik Rusları değil Rusça konuşan toplulukları kapsayan kültürel politika bu anlamda en etkin enstrüman olmuştur. Yakın çevre politikasının merkezinde yer alan kültürel ilişkiler kuvvetli bir “yumuşak güç” unsuru olma özelliği taşımaktaydı.

Politik temelli bütünleşme girişimleri RF'nun BDT/Avrasya coğrafyasına yönelik jeopolitik kaygılarını uzun vadeli bir biçimde ifade eden bir yaklaşım tarzı olmuştur. Bu bağlamda Primakov doktrini BDT ülkelerinin bütünleşme modelleri aracılığıyla bir araya gelmesini hedeflemiştir.(Girilova,2019:1) BDT, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü, Gümrük Birliği ve Avrasya Ekonomik Birliği gibi bütünleşme araçları dış politikanın önceliği haline gelmiştir. RF kesinleşmiş ve çok amaçlı Yakın Çevre politikalarıyla kendi Monroe Doktriniyi uygulamaya koymuştur. SSCB nomenklaturasına ait BDT liderlerinin mevcudiyeti nedeniyle RF kapsamlı politik platform oluşturmayı başarmıştır.

1993'te kabul edilen BDT tüzüğü ile ekonomik, politik, insani ve kültürel alandaki işbirliği konusunda bir dizi kapsamlı hedef amaçlanmaktaydı. (<http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html#reestr/create>) Bu bağlamda BDT'nin temel amaçları arasında ortak ekonomik alanın inşa edilmesi ve üye ülkeler arasında mevcut olan çatışmaların barışçıl yöntemlerle çözülmesi sorunsal ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda “BDT üyesi ülkelerin sosyo – ekonomik gelişiminin sağlanması, istikrar ve güvenliğin artırılması” birincil amaçlardı. (Konseptsiya Povishenia, 2010:4-15) Bütünleşme bağlamında en somut gelişme 1999'da Belarus Cumhuriyeti ile

Moskova'da imzalanan antlaşma olmuştur. Antlaşma ile RF ve Belarus "birlik devleti" (soyuznoe gosudarstvo) formasyonunda bütünleşme arzularını dile getirmişlerdir. (<http://www.soyuz.by/about/docs/>)

BDT'nin güvenlik ayağını oluşturan Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (Organizatsiya Dogovora Kollektivnoy Bezopasnosti – ODKB) RF'nun yakın çevreye yönelik politikasının önemli bir parçasıydı. ODKB Primakov'un Dışişleri Bakanlığı sürecinde işlevsel bir yapıya kavuşmuş ve nihayetinde 2002 yılından itibaren güvenlik örgütüne dönüşmüştür. RF, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan, Ermenistan ve Tacikistan bir araya getiren örgüt ortak ordu, müşterek operasyonel hazırlık, askeri – teknik işbirliği ve askeri personel/uzmanların ortak eğitimi gibi alanları öncelik olarak belirlemiştir. (<https://odkb-csto.org/25years/>)

Politik temel açısından bir başka önemli husus NATO'nun doğuya doğru genişlemesinin oluşturduğu güvenlik tehdidi konusu olmuştur. Soğuk Savaş sonrası NATO stratejik anlamda RF'nun eski güvenlik kuşağını devralmıştır. (Roskin,2013:406-407) Eski SSCB ülkelerinin NATO'ya katılımı RF perspektifinden "kırmızı çizgi" olarak değerlendirilmekteydi.(Primakov,2018:358) Kremlin'e göre, NATO genişlemesi temel ulusal güvenlik meselesiydi ve RF içerisinde anti Batı atmosferi daha da keskinleştirecekti.(Primakov,2018:358)

RF'nun Yakın Çevreye yönelik politikalarını tayin eden bir başka önemli husus ortak ekonomik faaliyetlerdi. Ekonomik temelli bütünleşme Avrasya Gümrük Birliği ve Avrasya Ekonomik Birliği üzerinden şekillenmekteydi. Ekonomik bütünleşme yakın çevre politikaları bağlamında somut ilerlemeler sağlanan alan olmuştur. Söz konusu ekonomik bütünleşme girişimleri BDT'nin bu alandaki yetersizliğinin ortaya çıkmasıyla hız kazanmıştır. (Primakov,2018:142) 1995'te RF, Belarus ve Kazakistan Gümrük Birliği Antlaşması imzalamışlardır. (Vinokurov,2017:23) Bütünleşme bağlamında en somut gelişme 1999'da Belarus Cumhuriyeti ile Moskova'da imzalanan antlaşma olmuştur. Antlaşma ile RF ve Belarus Cumhuriyeti "birlik devleti" (soyuznoe gosudarstvo) formasyonunda bütünleşme arzularını dile getirmişlerdir. (<http://www.soyuz.by/about/docs/>)

29 Mart 1996 tarihinde RF, Belarus, Kazakistan ve Kırgızistan arasında ekonomik ve insani bütünleşmenin derinleştirilmesini öngören anlaşma imzalanmış ve söz konusu anlaşma Gümrük Birliği ve Tek Ekonomik Alanın oluşumuna normatif dayanak teşkil etmiştir. (http://www.pravo.gov.ru/proxy/ips/?doc_itself) 26 Şubat 1999'da RF, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan liderleri Gümrük Birliği Anlaşmasını ve Tek Ekonomik Alan oluşması hakkında yeni bir anlaşma imzalamışlardır.(Vinokurov,2017:24)

Yakın çevre politikalarına istikamet veren bir başka önemli etken kültürel temelde geliştirilen kavramlar olmuştur. Jeo-kültürel politikanın temelini lengüistik anlamda eski SSCB coğrafyasında bulunan Ruslar ve Rusça konuşan topluluklar kavramı teşkil etmiştir. Bu çerçevede "Rus Dünyası" ve "Rus diasporası" gibi tanımlamalar ortaya çıkmıştır. 1989 yılında Rusya Sosyalist Federasyonu Cumhuriyeti (RSFSR) dışındaki SSCB coğrafyasında 25 milyona yakın Rus yaşamaktaydı. (Suslov,2017:5) SSCB'nin dağılmasıyla özellikle Orta Asya özelinde söz konusu sayıda

azalma gerçekleşmiş ve Rus nüfusun bir kısmı Avrupa ve Kuzey Amerika'ya göç etmişlerdir.(Suslov,2017:5) Buna rağmen, Ruslar ve Rusça konuşan topluluklar RF'nun yakın çevre politikalarında önemli yer tutmaya devam etmişlerdir. Diğer taraftan yaklaşık üç milyon etnik Rus olmayan fakat ana dili Rusça olan insan RF sınırları dışında kalmıştır.(Sillaste,1992:111) Eski SSCB coğrafyasındaki nüfusun %70 Rusça'yı temel iletişim dili olarak kullanmaktadır. (Rossiyskaya Gosudarstvennaya Biblioteka, 2005:2) RF, söz konusu toplulukları ve temelde Rusça'yı yumuşak güç unsuru olarak görmekteydi. RF, Avrasya sömürge gücünü ve tarihsel mirasını zaman içerisinde bir stratejik çıktı olarak kullanmaya başlamıştır.(Laruelle,2015:11)

Yakın çevreye yönelik politik, ekonomik ve kültürel temelli stratejiler Primakov Doktrininde kuvvetli bir biçimde vurgulanmış ve özellikle 2000'li yılların ortalarına doğru somut bir program halini almıştır. Bu manada RF bazen sert güç yoluyla bazen de yumuşak güç unsurlarından istifade ederek tarihsel sömürge anlayışını sürdürmeyi devam ettirmiştir. Güncel bağlamda RF'nun Yakın Çevre stratejisini belirleyen koşulların temelini güvenlik sorunsalı oluşturmaktadır. Yakın Çevre ülkelerindeki istikrarsızlık veya güvenlik odaklı meydan okumalar RF'nu doğrudan ilgilendirmektedir. Güncel jeopolitik koşullarda politik temelli bütünleşme istikametinde uygun bir zemin söz konusu değildir. Yakın Çevre ülkeleri çok yönlü dış politika ilkeleri temelinde birden fazla uluslararası aktörle işbirliği içerisindeyler. Bu çerçevede RF, Yakın Çevre ülkeleriyle güvenlik temelli işbirliği mekanizmasını inşa etmeyi öncelemektedir. Kültürel ve ekonomik temelli bütünleşme bağlamında ise RF'nun olanakları nispeten daha fazladır. Tarihsel anlamda SSCB'nin ulusal ekonomisinin bir parçası olan ve benzer iktisadi çıkar gruplarına sahip Yakın Çevre ülkeleri arasında ekonomik temelli açılımlar etkin bir sonuç verebilmektedir. SSCB döneminde egemen olan sosyo-ekonomik alışkanlıklar bağımsızlık sonrası mevcudiyetini büyük ölçüde sürdürmektedir. Ekonomik bütünleşme odaklı süreçte Avrasya Ekonomik Topluluğu, Gümrük Birliği, Ortak Ekonomik Alan gibi aşamaların ortaya çıkması bu bağlamda ele alınabilir. Kültürel temelli gelişmelere bakıldığında ise, RF'nun Yakın Çevre ülkeleri üzerinde ciddi enstrümanlarının var olduğunu gözlemlemek mümkündür. Bu enstrümanlar çok boyutlu ve çok eksenlidir. Ukrayna örneğinde olduğu gibi ciddi jeopolitik karşıtlığa rağmen söz konusu kültürel temel ve enstrümanlar geçerliliğini korumaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada uluslararası ilişkilerin realist kuramı çerçevesinde Rus dış politikasının geçirdiği evrim ele alınmıştır. Primakov'un Dışişleri Bakanlığı dönemiyle (1996 – 1998) beraber uygulamaya konulan realist içerikli dış politika stratejisinin motivasyon kaynakları ve söz konusu kaynakları oluşturan kavramlar ortaya konulmuştur. Soğuk Savaş sonrası Kozirev'in icra etmeye çalıştığı liberal kurumsal dış politikadan Primakov'un realizm odaklı dış politikaya geçişinin temel noktaları kuramsal ve pratik perspektiften araştırılmıştır. Primakov'un RF'nun gücünün sınırlarını idrak etmekte olduğu ve bu bağlamda rasyonel akıllı öncelendiği açıktır. RF bu dönemde ulusal çıkar kavramı ve rasyonel yaklaşımla uluslararası yapıyla ilişkilerini tanzim etmiştir. Yine devletlerin kendi çıkarlarını öncelemesi bağlamında yakın çevre ülkeleriyle ilişkileri dış politikasının merkezine almıştır. Primakov Doktrininde dış politikanın üç somut önceliği ve sorunsalı yer almaktaydı: (Rumer,2019:1)

- 1) RF, ABD'nin tek taraflı hegemonyasını dengeleyebilecek büyük güçler koalisyonu öne sürmekteydi;
- 2) RF, eski SSCB coğrafyasına yönelik politikada ısrar etmeli ve bütünleşme hareketlerine öncülük yapmalıdır;
- 3) RF, NATO genişlemesini karşı çıkmalı ve bu yönde politikalar geliştirmelidir.

Bu açıdan, çok kutupluluk, NATO'nun doğu genişlemesinin oluşturduğu tehdit ve ABD'nin tek taraflı bölgesel politikalarına yönelik politik anti hegemonik ittifak girişimleri Primakov Doktrinin içeriğini teşkil etmiştir. Bölgesel organizasyonlar, taktik ve stratejik ittifaklar, ikili ve çoklu ekonomik anlaşmalar parametresi çerçevesinde "karşı güç" inşa ederek Amerikan hegemonyasından memnun olmayan ve/veya eleştiren ülkelerle işbirliği ön plana çıkmıştır. Yakın Çevre coğrafyasında dikey sorunlarla uğraşan RF, yatay bir jeopolitik düzen inşa etmeye başlamıştır. Politik, ekonomik ve kültürel temelli Yakın Çevre stratejisi bütünleşme, jeokültür, kolektif askeri ittifak ve liderlerle ikili ilişkiler bağlamında yeni bir güç dağılımını inşa etmiştir. RF, 90'lı yıllarda Balkanlarda uğradığı jeopolitik yenilgiyi yakın çevresiyle kurduğu yeni politika yapım süreciyle bertaraf etmiştir. Özetle, RF hem uluslararası politika açısından hem de yakın çevre bağlamında realist kuramın sunduğu motivasyon ve enstrümanlardan azami bir şekilde faydalanmıştır. Bunu yaparken gücünü sınırlayan olguları ve kapasitesini zorlayan makro denemelerden kaçınmıştır.

KAYNAKLAR

20 let s Nachala Voyni: kak Chechenskiy Konflikt İzmenil Rossiyu, Politika, RBC Agentsvo, 26 Kasım 2014, <https://www.rbc.ru/politics/26/11/2014/5475df2ccbb20f6a2105d2cc> (Erişim: 05.09.2019)

ADAMIŞHİN, Anatoli, (1981), İstoriya Vneshney Politiki SSSR, Tom Vtoroy 1945 – 1980 gg, XIV Glava, Moskova, İzdatelstvo Nauka.

Alekshin, (2005), Geopolitika, Federalnaya Agenstvo po Obrazovaniyu Penzenskiy Gosudarstvennoy Universitet, Penza.

ANİSİMOV, Yevgeni (2018) İstoriya Rossii ot Ryurika do Putina, Lyudi, Sobitiya, Dati, Sankt Petersburg, İzdatelelstvo Piter.

ARON, Raymond, (2017), Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, Çev. Korkmaz Alemdar, İstanbul, Kırmızı Yayınları.

AYDIN, Mustafa , (2004), "Uluslararası İlişkiler "Gerçekçi" Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği" **Uluslararası İlişkiler**, Cilt I, Sayı I: 33-60.

AVATKOV, Vladimir, (2016), "İdeologemi Vneshney Politiki Rossii, 25 let Poiska" **İntelros (İntelektualnaya Rossiya), Svobodnaya Misli**, Sayı.5:27-38.

BARSENKOV, Aleksandr, (2013), “Vneshnaya Politika Rossii na Nacalnom Etape Stanovlenia Novoy Gosudarstvennosti (1991 – 1993)”, **Vestnik Moskovskogo Gosudarstvennogo Universiteta**, Mejdunarodnie Otnoshenia i Mirovaya Politika, Cilt. 25, Sayı.4: 75-100

BELİH, Yevgeni, (2009), **Vneshnaya Politika Sovremennoy Rossii: Osnovniye Napravleniya i Prioriteti, Orel, Orlovskiy Gosudarstvenniy Universitet, Filosoficheskiy Fakultet, Kafedra Sotsiologii i Politologii.**

BOGATUROV, Aleksey, (2007), “Tri Pokoleniya Vneshnepolitieskiy Doktrin Rossii”, **Jurnal Mejdunarodnie Processi**, Cilt. 5, Sayı. 1: 54-69.

“Brief Chronology of START –II”, Arms Control Association, <https://www.armscontrol.org/system/files/Start2-Chron.pdf> (Erişim: 31.10.2019)

BRZEZİNSKİ, Zbigniew,(1997), **Büyük Satranç Tahtası**, İstanbul, İnkılap Yayınevi.

COSEY, Lewis, (2008), **Sosyolojik Düşüncenin Ustaları**, (Çev. Himmet Hülür, Serhat Toker, İbrahim Mazman), Ankara, De Ki Yayınları.

Dokumenti Soyuznogo Gosudarstvo, İnformatsiyonno – Analiticeskiy Portal Soyuznogo Gosudarstvo, Birlik Devleti resmi sitesi, <http://www.soyuz.by/about/docs/> (Erişim:30.10.2019)

DUNNE, Tim, Kurki, Milja, Smith, Steve, (2016), **Uluslararası İlişkiler Teorileri Disiplin ve Çeşitlilik**, (Çev. Özge Keleşçi) Sakarya, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.

ENGDAHL, William, (2008) **Petrol, Para, İktidar, Anglo-Amerikan Politikası ve Yeni Dünya Düzeni**, İstanbul, Alfa Yayınları.

Evolutsiya Vneshnepolitieskiy Kontseptsii, 14 Aralık 2012, <https://www.kommersant.ru/doc/2089574> (Erişim Tarihi: 14.10.2019)

VİNOKUROV, Yevgeny, (2017), Evraziyskiy Ekonomiceskiy Soyuz, Ed. Vinokurov, Evraziyskiy Bank Razvitiı, Sankt Peterburg, Chentr İntegratsionnih İssledovaniya.

FEDOROV, Yuri, (2006) ““Boffins” and “Buffoons”: Different Strains of Thought in Russia’s Thinking”, Chatham House, Russia and Eurasia Programme, REP BP 06/01: 1-7.

GİRİLOVA, Margarita, “Primus inter pares: Metod Yevgeni Primakova”, 03.11.2019, <https://mir24.tv/articles/16384541/primus-inter-pares-metod-evgeniya-primakova> (Erişim: 06.11.2019)

GOLDSTEİN, Joshua Pevehouse, Jon (2015), **Uluslararası İlişkiler**, (Çev. Haluk Özdemir), Ankara, Big Bang Yayınları.

GROSSOUVRE, Henri,(2004), “Paris, Berlin Moscow: Prospects for Eurasian Cooperation”, **World Affairs**, Cilt. VIII.,Sayı.1:40-52.

İvanov, İgor, (2014),“ s Prixodom v MİD E. M. Primakova Nachalsa Period Stanovlenia Novoy Vnesheny Politiki Sovremennogo Rossii”, Chelovek Epoha, **Jurnal Mejdunarodnaya Jizn, Spetsalnyi Vipusk (Özel Sayı)**, 29-33.

KASTNER, Antje,(2008), “From Chaos to Pragmatism? The Domestic Dimension of Russian Foreign Policy 1991-2008”, Deutsches Institut für Entwicklungspolitik,Bonn, Sayı. XIX:7-51.

KOLOSOV, Vladimir,Turovskiy, Rostislav, (2000), “Geopoliticheskoe Polojeniya Rossii na Poroge XXI veka: Realii i Perspektivi”, **Jurnal “Polis”, Politiceskoe İssledovaniya**, Sayı.III:4-7.

Konflikt mejdu RF i Chehchenskoj Respublikoj v 1994-1996 godi, Rossiyskoe Agentstvo Mejdunarodnoe İnformatsii , <https://ria.ru/20110418/365668402.html> (Erişim 05.09.2019)

“Konseptsiya Povisheniya Prodovolistvennoj Bezopasnosti Gosudarstvo – Uchastnikov SNG”,(2010) Reshenia Soveta Glav Pravitelstva SNG.

KOROTKEVİCH, Vitali, (2004), **İstorii Sovremennoy Rossii 1991 – 2003, Sankt Petersburg**, İzdatelstvo Sankt Petersburgskogo Universiteta.

KOSACEV, (2012),**Evrasiyskiy Proekt: Realii, Problemi, Perspektivi, Evraziyskiy İntegratsiya v XX veke**, Der. Leksın, Shvetsov, Moskova, URSS.

KUNZ, Barbara (2010), “Hans Morgenthau’s Political Realism, Max Weber and the Concept of Power”, **Max Weber Studies**, Cilt.X, Sayı.II:189-208.

LARUELLE, Marlene, (2015), **The “Russian World, Russia’s Soft Power and Geopolitical Imagination**, Center of Global Interests.

LAYNE, Christopher, (1993), “The Unipolar Illusion, Why Great Powers Will Rise”, **International Security**, Cilt. XVII, Sayı. IV: 5-51.

LYNCH, Allen,(2001), “The Realism of Russia’s Foreign Policy”, **Europe – Asia Studies**, University of Glasgow, Cilt. 53, Sayı, I:7-31.

MALİNOVA, Olga, (2017), “Konstruirovaniye “Liberalizma” v Postsovetiskiy Rossii, Nasledie 1999-x v İdeologiceskix Bitvah 2000-x” **Politia**, Cilt. LXXXIV, Sayı I:6-23.

MEARSHEİMER,John,(2013),“Soğuk Savaş Sonrası Avrupa’da İstikrarsızlık”, Çev. Polat Kalafatoğlu,Muhammet Aydın, **Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler**, Yayına Hazırlayan Esra Diri, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.

MLECHİN, Leonid, (2017) **Putin, Seriya Praviteli Rossii**, , Sankt Petersburg, Palmira.

MORGENTHAU, Hans, (1978), **Politics Among Nations: The Strugglefor Power and Peace**, Fifth Edition, New York.

MORGENTHAU, Hans,(1947), Scientific Man versus Power Politics, London, Latimer House Limited.

NOVIKOV, Dmitri,(2016) **“Rtsar Rossiyskogo Realizma” Doktrina Primakova, Moskova, Vishaya Shkola Ekonomiki, Rossiya v Globalnom Politike.**

O Predstavlenii Prezidentu Rossiyskoy Federatsii predlojenia o podpisania Dogovora o Tomojennom Soyuze i Edinom ekonomiceskom prosstranstve, Pravitelstvo Rossiyskoy Federatsii, Gosudarstvennaya Sistema Pravovoy İnformatsii, 25 Şubat 1999, http://www.pravo.gov.ru/proxy/ips/?doc_itself= (Erişim: 30.09.2019)

Ot Dogovora k Organizatsii, <https://odkb-csto.org/25years/> (Erişim 26.09.2019)

PRİMAKOV, Yevgeni,(2018), **Rossia v Sovremennom Mire, Proshloe, Nastoyashee, Budushee, Moskova, Chentrpoligraf.**

PRUDSKAYA, Valentina, “Politika Rossiyskoy Federatsyii v Otnoshenii Evropeyskogo Soyuzu v Periode Prezidentstva B.N. Eltsina i V.V. Putina”, **Rossiya i Sovremenniy Mir**, Cilt 3, Sayı 104: 157-170.

PUSHKOV, Aleksey, (2018), **Globalnie Shaxmati, Russkaya Partiya, Moskova, Eksmo.**

PUSHKOV, Aleksey,(2000), “Ot mechti o Garmonii k Jestokomu Realizmu”, Nezavisimaya Gazeta.

RAHR, Aleksandr, (2003), **Vladimir Putin, “Nemets” v Kremle, Moskova, Olma-Press.**

“Rossiysko – Amerikanskie Otnoshenia v 1992-1996 goda”, Spravka, RİA, <https://ria.ru/20110404/360851191.html> (Erişim: 03.09.2019)

ROSKİN, Michael,(2013), **Çağdaş Devlet Sistemleri, Siyaset, Coğrafya, Kültür, Ankara, Adres Yayınları.**

RUMER, Eugene,(2019), **“The Primakov (Not Gerasimov) Doctrine in Action”, The Return of Global Russia, Paper, Carnegie Endowment for International Peace.**

Russkiy Yazk i Kultura na Postsovetskom Prostranstve,(2005), Nauchno – Metodiceskiy Seminar Problemi Vzaimodeystvii stran SNG v Oblasti Kulturi, Rossiyskaya Gosudarstvennaya Biblioteka i İnstut stran SNG.

SİLLASTE, Galina, (1992), “Russkie v Blijnem Zarubeje”, Sosyologiceskiy Anketa, Kontent Analiz.

SUSLOV, Mihail, (2017), “Russkiy Mir: Politika Rossii v Otnoshenii Sootechestvennikov za Rubejom”, *Russie. Nei. Visions*, Sayı.CIII:5-23.

“United States Relations with Russia: After the Cold War”, Chronology Office to the Historian, US Department of State Archive, <https://20012009.state.gov/r/pa/ho/pubs/fs/85962.htm> (Erişim:31.10.2019)

“Ustav Sodrujestvo Nezavisimih Gosudarstv”, BDT, <http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html#reestr/create> (Erişim:27.10.2019)

WALTZ, Kenneth,(2013), “Yeni Gerçekçilik Kuramına Göre Savaşın Kökeni”, (Çev. Ezgi Yağ), **Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler**, Yayına Hazırlayan Esra Diri, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2013

WALTZ, Kenneth,(2015), **Uluslararası Politika Teorisi**, Çev. Osman S. Binatlı, Ed. Çınar Özen, Ankara, Phoenix Yayınları.